

DIN CRONICILE LUI MIHAI VITEAZUL

*Dumitra Bulei,
Complexul Național Muzeal
„Curtea Domnească” Târgoviște*

Personalitatea fascinantă a evului mediu românesc - Mihai Viteazul - și evenimentele create de acesta - au inspirat atât pe cronicarii români, cât și pe cei străini.

Despre domnia și faptele de vitejie ale voievodatului s-a scris foarte mult chiar și în epocă, începând cu *Raportul unui observator al ambasadorului Franței* trimis la curțile de la București și Alba-Iulia, încă din toamna anului 1594, și sfârșind cu *Poemul grecesc al vistiernicului Stavrinos*¹.

Marea majoritate a acestor scrieri nu a fost redactată în limba română, pentru că limba folosită în cancelaria domnească era slavona. Cu toate acestea, nu era greu de observat că în timpul domniei lui Mihai Viteazul, ca urmare a activității diaconului "*Coresi or Târgoviște*", care tipărise la Brașov, și a altor pionieri ai scrisului în limba română, idiomul național era din ce în ce mai des folosit în scrisori și tipărituri ale vremii. Unitatea de limbă și cultură promovată prin Coresi constituie un preludiv al unirii politice - fie ea și pentru scurtă vreme - iar aceasta, la rândul ei, va impulsiona și emiterea de acte oficiale, de tipărituri, de scrieri în limba română.

Puținele texte în limba română rămase de la Mihai Viteazul, considerate a fi scrise de voievod însuși, au valoare simbolică și o forță expresivă deosebită: "*și hotarul Ardealului. Pohta ce-am pohtit: Moldova, Țara Românească*"; "*Io Mihail Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei*". De asemenea, dintr-o scrisoare adresată de Mihai Viteazul, în februarie 1600, din Praga, banului Mihalcea și vistierului Stoica, se poate observa sobrietatea, solemnitatea stilului, dovedind conștiința deplină a actului istoric ce se săvârșea: "*Alta, pohtim pentru ținuturile ce au fost mai dennainte vream de moșie și de ținutul hotarilor cestor două țări, de Țara Ardealului și de Țara Rumânească, și le-au luat turcii, de sânt supt mâna lor, când va da Dumnezeu cu ajutoriul svenjii lui și cu norocul cinstiitului împărat, să le dobândim de la*

¹ Ion Rotaru, *Literatura română veche*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 75.

mama păgânilor, ele să fie iar la moșie și să se ție de hotarale acestor două țări, cum au fost de veac...".²

"Memoriul (descoperit în 1925 de Angelo Pernice, în arhivele din Florența), tradus și publicat, în 1926, la Sibiu, *Luptele lui Mihai-român Viteazul*, povestite de el însuși, în Biblioteca populară a "Asociațiunii", retipărit într-o traducere revăzută și adnotată de A. Decei, în antologia alcătuită de Dan Zamfirescu și Gheorghe Mihăilă; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamoszközy și însemnările lui privitoare la români, (1566-1608)*, Cluj 1928, adresat de către Mihai Viteazul ducelui Ferdinand de Toscana, în 1601, numit de Nicolae Iorga "*drept o istorie a lui Mihai Viteazul, de el însuși*", într-o ședință a Academiei Române din 1925, iar mai târziu, apreciat de către cercetătorul A. Decei ca fiind "*cel mai autentic, mai exact și mai detaliat document*",³ se constituie într-o cronică autobiografică, transmisă numai în limba italiană, dar dictată, inițial, în românește. Remarcăm nu numai tensiunea dramatică a *Memoriului*, dar și zbuciumul sufletească al unui mare om, una dintre cele mai puternice personalități ale veacului în care a trăit. Este vorba "*de muncile și ostenele îndurate*" povestite într-un moment de grea cumpănă a destinului și a neamului său, cu scopul unic de a îndupleca pentru ajutor pe cei ce i l-ar fi putut oferi. Finalul istoricului *Memoriu* este încărcat de un patetism zguduitor: "*Iar acum am ajuns la acest capăt, pierzând toate lucrurile pe care le câștigasem din tinerețea mea până la bătrânețe, și țări și bogății și soție și copii; și dacă aș fi pierdut tot din cauza vrăjmașilor sau dacă mi-ar fi fost luate de vrăjmaș, nu m-ar durea atâta, cât mă doare, fiindcă au fost făptuite de aceia de la care nădăjduiam și așteptam ajutor și razim; Dumnezeu le vede. În vremea aceasta se poate vedea că n-am cruțat nici cheltuieli, nici osteneală, nici sânge, nici însăși viața mea, ci am purtat războiul așa de multă vreme singur, cu sabia în mână, fără să am nici fortărețe, nici castele, nici orașe, nici cel puțin o casă de piatră unde să mă pot retrage, ci abia una singură pentru locuință. Și fiind din țări așa de îndepărtate și necunoscute, nu am pregetat să mă alătur cu puterile mele și cu cheltuieli uriașe la creștinătate, nefiind cunoscut de nimeni, și nici nu le-am făcut silit de cineva, ci ca să am și eu un loc și un nume în creștinătate am părăsit toate celelalte prietenii ce le*

² N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Ediția a-2-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 239.

³ Ion Rotaru, *op. cit.*, p.78.

*aveam. Așiei rog toată creștinătatea să-mi stea într-ajutor, căci am pierdut tot, și țări și bogății și soție și copilași și, în sfârșit, tot ce am avut pe lume"*⁴.

Pe lângă textele document - considerate fragmente de cronici-atribuite voievodului, există *Cronica oficială* a lui Mihai Viteazul, atribuită logofătului Teodosie Rudenau (devenită, astfel, *Cronica Buzeștilor*), scrisă după părerea aproape unanimă a cercetătorilor în limba română, iar după alții în slavonă. Din păcate, originalul nu s-a păstrat decât în prelucrarea lui Balthasar Walther, care desemnează limba în care fusese redactat originalul cronicii oficiale (folosit de el prin intermediul traducerii polone a lui A. Taranowschi - 1597), prin expresia "*Walachico sermone*", care înseamnă "*limba română*".

Derivată direct din *Cronica oficială* a lui Mihai Viteazul, păstrată numai în prelucrarea cunoscută sub titlul de *Cronica Buzeștilor*, este cronica lui Baltasar Walther, document de epocă ceva mai amănunțit, foarte bine informat, menit să răspândească faima voievodului român în Europa vremii și să-l impună admirației întregii lumi creștine. Scriitorul ține să informeze de scopul lucrării sale, de prezența lui la fața locului și de modul cum s-a documentat la sursele cele mai demne de încredere; Walther, iubitor cum este de adevăr: "*chibzuind cu alți preastrăluciți bărbați despre această zabavă din partea altor scriitori de a însemna în scris - lauda eroicilor virtuți ale neînvinsului și statornicului conducător al oastei creștine, virtuți încununuate se cer, cu fericita izbândă și care, până astăzi așteaptă, încă, slăvirea cuvenită, din îndemnul și prin mijlocirea iminentă a măritului domn Andrei Taranowski, care a purtat mai bine de 15 solii din diferite țări și are cea mai mare dragoste pentru domn. Am căpătat în iunie și iulie ale anului 1597, un scurt text despre faptele savârșite, alcătuit în limba română la curtea din Târgoviște, de dumnealui logofătul și aprobat de însuși voievodul; care text (aflat) tradus în limba polonă, tâlmăcindu-l eu, la rândul meu în latină, îl înconjurai cu împrejurările adunate nu atât de la români, cât de alți oșteni însemnași și vrednici de crezare"*⁵.

Cu titlul original și complet cronica lui Baltasar Walther va apare la Gorlitz (Germania, la granița de sud - est cu Polonia), în 1599. Autorul, originar din Silezia, provincie aflată atunci sub

⁴ *Literatură română veche*, (1402- 1647, texte, introducere și note de G. Mihailă și Dan Zamfirescu, vol.II, Editura Tineretului, 1969, p. 55-56.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

stăpânire hasburgică, a făcut parte dintr-o solie condusă de ambasadorul Poloniei, Stanislav Golski, la Târgoviște și la Constantinopol, în vara anului 1597. Scopul acestei solii era să medieze între turci și habsburgi în numele Poloniei care nu aderase la *Liga Sfântă*. Cât a stat la Târgoviște (iunie-iulie) a avut timp să observe îndeaproape stările de lucru de aici. Baza relatării o constituie, totodată, și textul cronicii oficiale a țării, ce i-a fost pusă la dispoziție, în limba polonă, de către prietenul său Taranowski, ambasador permanent al Poloniei la Curtea lui Mihai Viteazul și un mare admirator al voievodului. La rândul său, Taranowski ar fi deținut documentul (spune Walther) de la însuși "*cancelarul*", adică marele logofăt al țării, care, în acea perioadă, era Teodosie Rudeanu.

O relatare importantă a lui Walther este aceea că, inițial, textul fusese redactat în "*Walachico sermone*", ceea ce la prima vedere confirma ipoteza că limba română fusese deja folosită în scrierea cronicii oficiale, chiar din timpul lui Mihai Viteazul.

Unii cercetători consideră că prin "*Valachico sermone*" trebuie să înțelegem slavona, limba oficială, pe atunci, în cancelaria domnești (cu toate că Walther, ca vorbitor de polonă, ca ambasador și cărturar, ar fi știut bine că slavona, pe care o înțelegea, desigur, nu este tot una cu limba "*valacă*", polonii făceau bine distincția între limba română (*walachica*) și limba ruthenică (limba slavonă), de vreme ce regele accepta numai textul "*ruthenic*", adică cel slavon, oficial⁶.

În nota introductivă la traducerea în românește a lucrării *Brevis et vera descriptio...* a lui B. Walther (Ediția Princeps în latină, Görlitz, 1599), Al. Papiu Ilarian, în 1862, reia problema *Cronicii oficiale* a lui Mihai Viteazul, pe care el însuși o socotește ca fiind scrisă în limba română.

Așa au fost formulate - pentru prima oară - două puncte de vedere: unul, cel al lui Kogălniceanu, conform căruia "*cronica oficială în românește*". Trebuie considerată pierdută, în afara versiunii în latină a lui Walther, din *Scurta descriere...*, iar altul, al lui Al. Papiu Ilarian, care în fragmentul de mare întindere din *Letopiseșul cantacuzinesc*, cu titlul *Istoria lui Mihai Vodă sâ n Pătrașcu Vodă...*, vede tocmai cronica folosită de Walther prin mijlocirea traducerii polone.

⁶ I.C. Chițimia, *Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul*, în "Romanoslavica", V, 1962, p.27-32; *Cele mai vechi urme de limbă română*, în "Romanoslavica", I, 1948, p. 124-125.

V. A. Urechia, în 1885, amintește de "*originalul pierdur*", dar tradus de Walther, *Viața lui Mihai Viteazul*, iar în altă parte vorbește de *Viața lui Mihai Viteazul* tradusă în latină de Walther, cronică care mergea până la finele lui 1597.

În 1899, punctul de vedere al lui Kogălniceanu își găsește un adept în Nicolae Iorga, care, în urma unui studiu pe text - pentru prima oară -, încerca să fundamenteze că între *Cronica oficială* tradusă și prelucrată de Walther și fragmentul din *Letopiseșul cantacuzinesc* nu exista altă asemănare decât subiectul⁷.

În 1901, tot Iorga revine la același subiect în cadrul unui excurs de istoria literaturii române din sec. al XVIII-lea², păstrându-și părerea, conform căreia "*Teodosie a scris probabil până la sfârșitul carierei fulgerătoare a domnului său. Dar noi nu avem mai mult decât partea până la 1597... Căci în acest an, găsindu-se la curtea lui Mihai Viteazul doi străini, dintre care unul îl iubea, iar celălalt simți admirația pentru dânsul: Andrei Taranowschi și Baltasar Walther, ei cerură să vadă izvodul lui Teodosie, îl traduseră în polonește cel dintâi, iar al doilea în latinește, din polona lui Taranowski, și ni-l transmiseră astfel, cu schimbări și adaosuri care nu sunt totdeauna fericite*", și, de asemenea, mai târziu, în 1929, păstrând textul din 1901 neschimbat din *Istoria literaturii românești*. Cât despre textul românesc al lui Teodosie - care ni se pare prea simplu, ca să-l credem în stare să scrie niște anale în slavonește - cine știe dacă-l vom descoperi vreodată"⁹.

Mai târziu, în 1902 și apoi, în 1929, Nicolae Iorga păstrează textul neschimbat al *Istoriei literaturii românești*, ediția 1901.

Un rezumat fidel al tuturor părerilor lui Iorga îl constituie și poziția adoptată de Ștefan Ciobanu, dar mai categoric decât Iorga, în 1929, în a se îndoi că la curte, cronică oficială s-ar fi scris în românește: "*Originalul cronicii nu s-a păstrat și nici nu se știe în ce limbă a fost scris, în românește sau slavonește*"¹⁰.

⁷ Dan Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 385.

⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, 1901, vol. II, p. 386.

⁹ Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 385.

¹⁰ Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Eminescu, București, p. 314-315.

Nicolae Cartoian¹¹ sintetizează puncte de vedere opuse, concluzionând că: „*Scurta descriere...*” a lui Walther nu este peste tot același lucru cu *Cronica oficială* transpusă în limba latină.

În 1959, Dan Simonescu, într-un amplu studiu care va preceda reeditarea textului în latină a lui Walther și traducerea română revizuită, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, reprezintă - de fapt, întâia cercetare monografică a tuturor laturilor problemei în discuție¹².

Dintre obiectivele propuse de autor se consideră ca demonstrate definitiv următoarele:

1. *Cronica oficială*, ținută la curent cu evenimentele de Teodosie Rudeanu, va fi utilizată deopotrivă de Walther în redacția ei de până la 1597, de Petru Armeanu (diplomat care a fost printre intimii lui Mihai Viteazul; nimeni nu se gândise să angajeze în discuție mărturiile contemporane și să tragă concluziile), în însemnările de până la asediul Cetății Oradea de către turci (toamna anului 1598) și de Mihai Viteazul însuși, în *Memoriul* redactat în prima lună a anului 1601, și care duce narațiunea până în toamna anului 1600.¹³

2. *Scurta descriere...* a lui Walther conține un număr mult mai mare de adăugiri și intervenții proprii autorului, decât au presupus Nicolae Iorga și Nicolae Cartoian. O serie de știri au fost culese după cele două luni petrecute la Târgoviște (iunie - iulie 1597) și, în timp ce se afla la Constantinopol, iar altele provin din *documentarea* lui în Polonia. A pus la contribuție întreaga informație adunată în Polonia, la Târgoviște și la Constantinopol, în redactarea unitară a scrierii sale, ceea ce ne dovedește că opera sa nu este doar o traducere, fie și prelucrată, a *Cronicii oficiale*, ci este o scriere de sine stătătoare, care a avut ca izvor de bază, dar nu unicul, *Cronica oficială* a lui Mihai Viteazul.

3. *Istoria lui Mihai Vodă din Letopiseșul cantacuzinesc* nu este o încercare de eclipsare a domnitorului și de a scoate pe boieri în prim plan - așa cum opina Nicolae Iorga. Analiza amănunțită a textului întreprinsă de Dan Simonescu demonstrează, dimpotrivă, că în centru se afla figura voievodului, boierii jucând roluri numai pe lângă acesta și în funcție de acesta.

¹¹ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 146, 151.

¹² Dan Zamfirescu, *op.cit.*, p. 389.

¹³ “Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. III, 1959, p. 50-55.

Se formulează - în același studiu două teze:

a) Istoricii literari anteriori, când vorbeau de *Cronica de curte*, comparând-o cu *Istoria lui Mihai Vodă* din *Letopiseș* se refereau, în realitate, la scrierea lui Walther, identificată în mod automat cu izvorul ei: *Cronica de curte*. Se reeditează, astfel, opinia lui Nicolae Iorga.

b) *Istoria lui Mihai Vodă* nu ar fi fost redactată de un prieten al Buzeștilor, pentru că autorul lor pare să nu fi cunoscut ordinea dregătoriilor fraților Buzești și pentru faptul că o atitudine afectivă față de aceștia nu se întâlnește decât într-un singul caz. În rest, sunt tratați la fel ca și ceilalți boieri pomeniți în cronici. Aceste teze nu se pot susține (după părerea lui Dan Zamfirescu). O completare și o replică la studiul lui Dan Simonescu apare în 1962.

P. P. Panaitescu în ampla cercetare asupra *Începuturilor istoriografiei în Țara Românească*¹⁴ se ocupă de *Cronica lui Mihai Viteazul* și ajunge la concluzia că: "*despre epoca lui Mihai Viteazul în românește au scris Teodosie Rudeanu și - separat - un anonim, a cărui povestire este inclusă în Letopiseșul cantacuzinesc și rezumată în Letopiseșul Bălenilor*". În legătură cu *Istoria lui Mihai Vodă* (pe care P. P. Panaitescu o numește *Letopiseșul anonim al lui Mihai*) este emisă o serie de teze ce au căpătat și o consacrare mai largă, în 1964, prin adoptarea lor în tratatul *Istoria literaturii române*, vol. I.

Lucrările lui Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I-II, 1935 și P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, sunt două monografii fundamentale privitoare la Mihai Viteazul.

După cum s-a putut vedea, există o mare varietate de puncte de vedere, de nuanțe, de modului de "*a revoluționa*" subiectul în fața cărora cercetătorul rămâne pentru un moment dezorientat. Nici unul din punctele de vedere susținute nu a reușit să se impună tuturor. De exemplu, Alexandru Piru nu și-a însușit tezele lui P. P. Panaitescu în ediția a II-a, a cărții apărută în 1962. Pe de altă parte, în același an, I. C. Chișimăia încearcă să demonstreze că versiunea inițială a *Cronicii oficiale* a fost în slavonă, și că urmele textului slavon se pot identifica, atât în *Scurta descriere a lui Walther*, cât și în *Istoria lui Mihai*, ceea ce stabilea o vădită interdependență, prin folosirea aceluiasi izvor¹⁵.

¹⁴ În S.M.I.M., vol. V, 1962, retipărită în *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p.209-214.

¹⁵ C. Chișimăia, *Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul*, în "Romanoslavica", 6, 1961, p.27-39, retipărit în *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Editura Academiei, București, 1972.

Asta înseamnă - indirect - atașamentul la teza Cartoian și un nou argument în favoarea acesteia. Un element nou, decisiv, apare, în 1969, odată cu descoperirea lui Ilie I. Georgescu a copiei de la Neamtu a *Cronicii Țării Românești*¹⁶, iar importanța tradiției din manuscrisul 13 al Mănăstirii Neamtu devine evidentă și face posibilă redeschiderea întregii discuții pe o bază textologică nouă¹⁷.

Referitor la tema abordată privind *Cronicile lui Mihai Viteazul*, semnalăm interesul suscitât de două cărți manuscrise românești, din sec. al XVIII-lea, două *Istorii ale Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini aici în țară*, care cuprind și istoria lui Mihai Viteazul, ele înscriindu-se în tradiția manuscrisă ce vizează evenimentele istorice din timpul lui Mihai Viteazul.

Considerăm că acestea merită un studiu comparativ aprofundat. Manuscrisele în limba română - scurte cronici ale istoriei Țării Românești și ale lui Mihai Viteazul - fac parte din patrimoniul Muzeului Olteniei din Craiova și au putut fi admirate în expoziția de excepție dedicată lui Mihai Viteazul la 600 de ani de la moarte.

Expoziția "*Mihai Viteazul - 600*" organizată de către Complexul Național Muzeal "Curtea Domneasca" Târgoviște, la Muzeul de Istorie (septembrie - octombrie 2001), într-o colaborare remarcabilă cu instituții similare din țară: B.A.R., Muzeul Național de Artă București, Muzeul de Istorie al Municipiului București, Muzeul Olteniei Craiova, Arhivele Naționale, Muzeul „T. Georgescu” - Giurgiu, Muzeul de Istorie și Arheologie - Prahova, Muzeul Județean Brașov - se constituie într-o "*cronică*" a tot ce a însemnat Mihai Viteazul pentru nația română, dar și în context european. Expoziția a reunit piese de valoare deosebită din domeniul artelor plastice, manuscrise, documente, cărți, atlase, hărți, stampe, litografii, arme, monezi, podoabe, steaguri, redând ca într-o frescă perioada străbătută în istorie de Mihai Viteazul și implicațiile asupra vieții politice, militare, culturale, a relațiilor interne și externe.

¹⁶ I.I.Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseșului Cantacuzinesc*, în "Mitropolia Olteniei", an III, iulie-septembrie 1961, nr. 7-8, p. 498-549.

¹⁷ Dan Zamfirescu, *Elemente noi într-o controversă veche: Cronica oficială a lui Mihai Viteazul și Cronica Buzeștilor*, în "Gazeta Literară", nr. 19, 1967.